

Aynur Əliyeva

*F.Köçerli adına
Respublika Uşaq
Kitabxanasının
metodisti*

Əvvəlki ötən sayımızda

S.Əzim tərbiyə işinin kəmsavad, köhnepərəst, dünyagörüşü kasad olan müəllimlərin əlinə verilməsini istəmirdi. Belə adamların müəllimlik kimi şərəfli bir ada zərər gətirəcəyini deyirdi. Şair öz dövründə olan məktəb və dərslərlərin vəziyyəti haqqında şeirlərinin birində belə yazırdı:

**Əvvəla, bizdə yox o məktəblər
Ki, verə kəsbi-elmi xalqa səmər,
Nə o günə kitablar əla
Ki ola öz lisanında bəyan.
Bizə hasil nə şey olur yoxdan,
Ki ibtidadır kitabımız çoxdan.**

Maarifpərvər şair gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üçün yeni tipli dərslərlərin olmasını da böyük zərurət hesab edirdi. Açıdığı məktəbində yeni tipli dərslərlə gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə başlamaq üçün özü dərslər yaratmaq qərarına gəlir və buna tez bir zamanda nail olur. Şair ilk dərsliyini "Rəbiül-əttar" ("Uşaqların baharı") 1878-ci ildə tamamlayır. Bu dərslərdən sonra şairin şöhrəti daha da artır. Mürtece qüvvələrin hücumu isə səngimək bilmirdi.

S.Əzimin ikinci dərsliyi isə "Tacül-kitab" ("Kitabların tacı") adlanır. Şair bu dərsliyi 1883-cü ildə tamamlayır. Müəllif əsərini Aleksandrın taxta çıxdığı gün bitirdiyinə görə bu adı verir. "Müntəxəbat" in müqəddiməsində şair hələ o zaman dilimizə Azərbaycan dili adlandırmışdır.

S.Ə.Şirvani dillərin öyrənilməsinə hələ öz dövründə böyük önəm verirdi. Belə ki, Şamaxıda təhsil alan və orada məktəb müəllimi işləyən A.Zaxarov S.Əzimi şəxsən görmüş və onun haqqında belə yazmışdır: "Hacı S.Ə.Şirvani 18 ildir ki, məktəb idarə edir. Fars, ərəb və bir neçə Dağıstan ləhcələrini bilir. Birinci dərəcəli şair kimi tanınır. O, rus dilində oxumaq və yazmaq bacarır, rus dilində çətin danışır, lakin yaxşı başa düşür. Onun məktəbində rus dili dərsləri təlim edilir. Rusca təlim edən şəhər məktəbinin 6-cı sinif tələbəsidir."

S.Əzimin həyat və yaradıcılığı VIII sinif dərsliyində (müəllifi - N.Cəfərov, N.Araslı, S.Hüseynoğlu. Bakı, 2005) tezisvari xarakter daşıyır. Burada müəllim şairin həyat və yaradıcılığı haqqında biliklərini sistemli şəkildə şagirdlərə çatdırmalı, şairin yaradıcılığının əsasını lirik şeirlərin təşkil etdiyinə önəm verməlidir. Sonra müəllim şairin maarifçi şeirlərinin əsas ideyasını məktəb, təlim, tərbiyə təşkil etməsinə diqqət artırmalıdır.

Bu zaman müəllim bir məsələyə xüsusi olaraq önəm verməlidir. Şair-nəsihət verən müəllim, real olaraq atadır, onun oğlunun simasında yetişməkdə olan gəncliyə öyüd-nəsihət verməyə mənəvi haqqı var. Müraciət forması kimi xitabdan istifadə edən şair gəncliyə elmə, təhsilə səsləyir, nicat yolunu ancaq elmdə görür.

**Demirəm rus, ya müsəlman ol,
Hər nə olsan, get əhli-ürfan ol!
Demə bu kafər, ol müsəlmandır,
Hər kəsin elmi var, o, insandır.**

Tədris prosesində təbii ki, "Əkinçi" qəzetinin fəaliyyəti ön plana çəkilməli və Seyid Əzimin oradakı fəaliyyəti xüsusi vurğulanmalıdır. "Əkinçi" qəzetində ən çox şeirləri çap olunan şair bu qəzeti paslı beyinləri işıqlandıran məşələ bənzədir. Hələ öz dövründə "Xalqın birəcə nicat yolu varsa, o da maarifdərdir," - deyən şair başqa ölkələrin tərəqqi etdiyini gördükdə, öz xalqını qəflət yuxusundan oyat-

dirdikdən sonra onun pedaqoji fəaliyyətində "siyasi cəhətdən şübhəli müəllim" kimi ittiham olunmasının səbəblərini şagirdlərə açıqlamalı və şair-pedaqoqun öz hüquqlarını bərpa etmək üçün apardığı mübarizələr şagirdlərə aşılmalıdır.

Hər şeydən öncə S.Əzim lirik şairdir. Böyük Füzulidən sonra ədəbiyyatımızda ən böyük qəzəl ustasıdır. Aşıqanə qəzəllərində şair həqiqi aşıqın simasında yüksək insani məhəbbət, nəcib insani duyğular, mənəviyyət və sədaqət, vəfa, əhdinə sadıqlıq, çətinliklərə dözm kimi sifətləri tərənnüm edirdi. Lirik qəzəllərində iki obraz var. Bunlardan biri, eşq şərəbi içib məhəbbətə giriftar olan aşıq, digəri isə romantik bir xəyalla sevnən məşuqədir.

bu dünyada heç nə ilə dəyişməyəcəyini Tanrının da bildiyini söyləyir.

**Qorxuram ki, nəzər əhli deyər
naqisdi bu söz,
Oxşadam hüsəndə hərçənd
tamam ayə səni.**

Aşıq sevgilisinin gözəlliyini ayıla müqayisə etmək belə istəmir, çünki belə müqayisə sevgili üçün azdır. Aşıq onların eşqinə göz qoyanların bu sözlə yalan-naqis olmasını deyəcəklərindən qorxur.

**Arizin gün əvəzi, aləmi nürani
edən,
Gər mələklər çəkələr ərzi-mü-
əllayə səni.**

Sevgilisinin yanağının parlaqlı-

Yüksək idealları və məfkurəsi olan şairlərdən biri də böyük ədib Seyid Əzim Şirvanidir. Seyid Əzim Şirvaninin ictimai mahiyyət daşıyan satiraları onun ümumi yaradıcılığında müstəsna mövqə tutur. Onu öz dövrünün böyük realist şairi kimi tanıdan "Yerdəkilərin göyə şikayət etmələri", "Dəli şeytan", "Məkr-zənan", "Bəlx qazisi və xarraf", "Müctəhidin təhsildən qayıtması", "Elmsiz alim", "Alim oğul ilə avam ata" və s. satiralarıdır.

XIX yüzüldə İslama, Türklüyə daha çox bağlı olan, ancaq bunlarla yanaşı, Qərb mədəniyyətinə özünəməxsus münasibət bəsləyən müfəkkirlərimizdən biri də Seyid Əzim Şirvani olmuşdur. O, Qərb mədəniyyətinin bəzi cəhətlərini təqdir etməklə yanaşı, ümumilikdə nicat yolunu İslamda görmüş, bu mənada "ümumətçiliyə", müsəlmançılığa, türklüyə meyil göstərmişdir.

Seyid Əzimin İslam dininə daha geniş mənada yanaşmasına ən başlıca amillərdən biri kimi, onun sünni-şiə olmasından asılı olmayaraq bütün riyakar ruhanilərə qarşı açıq şəkildə mübarizə aparmasını göstərə bilərik. Çünki şair müsəlmanların günü-gündən "naxoş" lamasının başlıca səbəbkarı kimi hər hansı məzhəbəqulluq etməsinə baxmayaraq, İslam dininin adından çıxış edən bütün riyakar ruhaniləri göstərmişdir. S.Əzimin fikrincə, onların riyakarlığı nəticəsində mömin müsəlmanlar məscidlərdən üz çevirir, onların övladları tərəqqidən geri qalır, dini ayin və mərasimlərin mahiyyəti dəyişdirilir, məzhəblərərsə tənqidlər daha da vüsət alır və nəticədə "İslam milləti" naxoşlayır:

**İndi naxoşdu-milləti-İslam,
Ona lazımdır eyləmək əncam.
Dərdimizdir bu dərdi-nadanlıq
Ki, tutubdur bizi pərişanlıq**

Bizə elə gəlir ki, Seyid Əzim məzhəb bütün bunlara son qoymaq, yeni naxoş "İslam milləti" ni sağaltmaq üçün ilk növbədə, şeirlərində riyakar zahidlərin iç üzlerini ifşa etməyə çalışmışdır. Deyə bilərik ki, Seyid Əzim riyakar ruhanilərin iç üzünün açılmasında radikal mövqə tutmuşdur:

**Zahida, dinivü sən verdin əbəs şeytanə,
Şeyx Sənan verib öz dilbəri-tərsəsi üçün.**

Və yaxud da:

**Zahid işi zahirdə əbadır və duadır,
Məlun kişidir, hiyləvü təzvir nihadi.**

Şair Qafqaz müsəlmanlarının ağır günə düşmələrinin səbəbini M.F.Axundzadə, H.Zərdabi və başqa müfəkkirlərimiz kimi doğru başa düşürdü. O, Zərdabının tərəfini saxlayaraq dünyəvi məktəbin və qəzetin zamanının tələbi olduğunu müsəlmanlara anlatmağa çalışır və qeyd edirdi ki, burada şəriətə zidd heç nə yoxdur. H.Zərdabini "millətin xeyirxahı" adlandıran S.Ə.Şirvanidə millət təassübkeşliyinin yaranmasında onun böyük rolu olmuşdur. Zərdabının Qafqazda ilk dəfə türkçə qəzet çıxarmasını böyük bir yenilik hesab edən S.Ə.Şirvani "Əkinçi" nin yaranmasını mühüm hadisə kimi dəyərləndirirdi.

davamı gələn sayımızda

Şamaxıdan doğan günəş – Seyid Əzim Şirvani

mağa, köhnə cəhalet mənəvənindən azad etməyə çalışırdı. "Azadlıq səfasını bidar olan bilər", - deyən şair, yəqin etmişdi ki, yalnız bilikli, elmi və mədəni insanlar azadlıq əldə edə bilərlər.

**Günü-gündən zəlibü xar oluruq,
Möhnəti qüssəyə düçar oluruq.
Bu qəder dərd kim olur hadis
Ona biəmlilik olur bais.
Bir bələdir bu dərdi-nadani
Ki, onun elm olubdur dərmanı.**

Tədris prosesində müəllim şairin didaktik-tərbiyəvi şeirləri, mənzum hekayə və satiraları haqqında məlumat verdikdə onları maarifçiliklə əlaqələndirməlidir. Dərsin belə şəkildə qurulması şagirdə aşağı sinifdən S.Ə.Şirvani haqqında aldığı bilikləri genişləndirməyə imkan yaradır.

X sinfin dərsliyində (müəlliflər - N.Cəfərov, T.Kərimli, Z.Əsgərli, A.Bakıxanova. Bakı, 2005) şairin həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilib. Bu dərs prosesində müəllim şairin həyatı haqqında əvvəlki bilikləri möhkəmlən-

**Yüz sərv-i-xuraman ola, könlüm səni istər,
Yüz bağı-gülüstan ola, könlüm səni istər.**

Şair həqiqi məhəbbəti və gözəli dünya nemətlərinin ən yüksəyi sayır və sevgilisini canından üstün tutduğunu söyləyir. Müəllimlərə kömək məqsədi isə şairin "Necə həmtay tutum hər büti-zibaya səni" qəzəlinin təhlilini verməyi məqsəduyğun sayırıq. X sinif dərsliyində şairin "Necə həmtay tutum hər büti-zibaya səni" misrası ilə başlayan lirik qəzəli verilir. Əruz vəzninin rəməl bəhrində olan qəzəl 7 beytdən ibarətdir...Qəzəlin birinci misrası bədii sual üzərində qurulub:

**Necə həmtay tutum hər büti-zibaya səni?
Vermərəm, tanı bilir cümlə bu dünyaya səni.**

Qəzəl Aşıqın dilindən söylənir. Birinci beytdə dərin bir məhəbbətlə sevnən aşıq gözəliəfsənəvi-bütlərdən də yüksəyə qaldırır, onu

ğı o qədər çoxdur ki, o, gün əvəzində Aləmi işıqlandırdığı üçün göydəki mələklərin onu göyün ən uca qatına9-cu göyə çəkəcəklərindən qorxan aşıq çox narahatdır.

**İstəməz abi-bəqa Xızr-Məsiha xurşid
Göstərə bir kəs əgər Xızr Məsihaya səni.**

Sənin üzünün gözəlliyini görə Xızr peyğəmbər daha əbədi həyat axtarmaz, İsa Məsih səni görəsə günəşi istəməz:

**Şaxi gül qoyma sala sayə səni bağ içrə,
Bu nəzakətlə, gülüm incidər ol sayə səni.**

Gözəl olduğu qədər də zərif və incə olan məşuqənin hətta gül budağının ona kölgə salmasını istəməyən aşıq, gülün budaqlarına da qısqanır, çünki gülün budaqları ona kölgə qədər yaxındır, bu yaxınlıq, bu kölgə məşuqəni incidə bilər. Aşıq isə ona yaxın ola bilmədiyi üçün bu kölgəni də qısqanır.

**Ey pəriçöhrə, gəlir billəhi, heyfim özümün
Ki, desin yar, xəyalıq, mənirüsvayə səni.**

Cəfa çəkən aşıq həm də təvazökardır, o özünü belə gözələ layiq bilmir. Ey pəriüzüzlü gözəl, vallah mənəm özümün də heyfim gəlir ki, xalq mənəm kimi rüsvay olmuşu, adı dillərə düşən birisini sənə tay tutsun.

**Nə edir arizuyi-hur, nə gülzaribəhişt,
Versələr gərçi ki, bu Seyyidi-seydayə səni.**

Qəzəlin məqtə beytində bu gözəli əgər Seyyidə versələr, şair dini əfsanəyə görə cənnətdə ona vəd edilən cənnət pərilərindən imtina edəcəyini vurğulayır.

Qəzəlin dili çox aydın və şagirdlərin başa düşəcəkləri anlamdadır. Ərəb-fars izafətlərinə, dili ağırlaşdıran tərkiblərə rast gəlmirik. S.Ə.Şirvani yaradıcılığının orta məktəblərdə ətraflı tədrisi günümüzdün aktual problemlərindən biridir.